შალვა ამირანაშვილი
საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

გელათის მოზაიკა

ქართული სახვითი ხელოვნება XII ს. პირველ ნახევარში განიცდის დიდ შემოქმედებით აღმავლობას და ვითარდება ახალი გზით. ამ ხანის ქართული ხუროთმოძღვრების და კედლის მხატვრობის ძეგლები აღბეჭდილია დიდი შინაგანი შემოქმედებითი ძალით დახვეწილი მხატვრული ფორმით. რაც ხაზგასმით შეეფერება დავით აღმაშენებლისა და მისი მემკვიდრის დიმიტრი I მეფობის დიად ხანას. ამ ხანის სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებთა მონუმენტურობა მხატვრული კონცეფციის ზოგადი ისტორიის თვალსაზრისით ხშირად სცილდება საკუთრივ საქართველოს ისტორიის საზღვრებს და წარმოადგენს კაცობრიობის კულტურის საგანძურს.

აღნიშნული ხანის ქართული კედლის მხატვრობის ძეგლებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს გელათის მოზაიკას, რომელიც დაცულია მთავარი ტაძრის საკურთხევლის კონქში და თარიღდება ზუსტად 1125-1130 წწ.-ით.

მოზაიკური მხატვრობა ქართული ხელოვნების ტრადიციას მიჰყვება საკურთხევლის კონქს ამკობს. ტაძრის დანარჩენი ნაწილი თავდაპირველად მოხატული ყოფილა ფრესკებით, რომელთა დიდი ნაწილი გადაკეთებული ყოფილა სხვადასხვა დროს. ტაძრის დასავლეთ ნართექსში დარჩენილი ტაძრის აგების დროინდელი ფრესკული მხატვრობა, რომელიც მთელი სავსებით ტაძარს გამოხატავს.

ფრესკული და მოზაიკური მხატვრობის ერთ ძეგლში თანაარსებობის ბიზანტიურ ხელოვნებაში ანალოგია არ მოეძებნება.

კომპოზიციის ცენტრში ოქროს ფონზე წარმოდგენილია ღვთისმშობელი მდგარი ტანით, რომელსაც ხელზე ჩვილი ყავს. მის ორივე მხარეს მიდგებს მთავარანგელოზნი მიქაელ და გაბრიელი. გელათის მოზაიკაში გამოსახული ღვთისმშობლის ტიპი. ბიზანტიური ძეგლებისაგან (მაგ. ნიკეის, კიევის კათედრალური სოფიის კიევის და ახლახანს კონსტანტინოპოლის წმ. სოფიის ტაძრის საკურთხევლის კონქში აღმოჩენილ მოზაიკისაგან) განსხვავდება. იგი ნაკლებ გადატვირთულია, რაც მას თავისებურ დინამიკურობას აძლევს. რომელიც უცხოა ბიზანტიურ ხელოვნებაში საკურთხევლის აფსიდში მოთავსებულ ცენტრალური ფიგურისათვის.

ქართულ, ბიზანტიურ და აღმოსავლეთ-ქრისტიანულ ხელოვნებაში ხელოვნებაში ხშირად ღვთისმშობლის და მის წინაშე წარდგომ ანგელოზთა გამოსახულების შედარებით ახალი სახეობის გავრცელებას დავადგენთ, რომ მას საფუძვლად აქვს ღვთისმშობლის „ნიკოპეის" ტიპი, რომელიც მეტად კარგად დაცული სამსხვერპლო სახლის მთავარ წარმოდგენა ღვთისმშობლის გამოსახულების „ნიკოპეის" ტიპს რამდენიმე ვარიანტი მოეძებნება. რომლებიც ერთი მეორისაგან განირჩევა ყრმისეული ფიგურის დაყენებით და მის წინაშე მდგომ ანგე-

ლობია ან საიმპერატორო სახლის წარმომადგენელი, ფიგურები გამოსახულია თუ არა. გელათის მონასტრის ქართულ ხელნაწერებში ასეთი მასალები მოიპოვება (ადგილი, იდრიანი და სხვა).

როგორც წესი, ბიზანტიურ ხელნაწერებში ღვთისმშობელი წარმოდგენილია გამოსახულებით. საკაწვრისათვის დამახასიათებელ მიმართ. რაც ადრინდელ ხანის ტრადიციას ეყრდნობა, რომელიც გაფორმებულია აგვისტოს მიხედვით ღვთისმშობლის აღნიშნულ ტიპს სახეზე მივიღებთ ტიპად.

გელათის მონასტრის ბიზანტიური ტრადიცია დარღვეულია ღვთისმშობლის ფიგურა ოდნავ გადახრილია მარჯვნივ. ასეთ გამო ხელი ლოცვის ხასიათისაა ღვთისმშობლისა და მიწყინარე ტახტზე მჯდომი ფიგურა მაგრამის ოქროს ფონზე რელიეფურად გამოირჩევა. გელათის მონასტრის დარბაზის კონქის კომპოზიციის სხვაში მონუმენტური ხდება. როგორც დამახასიათებელი იყო სოფლისა და ბიზანტიის ტრადიციის კედლის მხატვრობაში. ჩვეულებრივ ღვთისმშობლის გამოსახულების დახასიათებისა აქცენტირებულია მის წინაშე მდგომი მთავარანგელოზები მიქაელი და გაბრიელი ფიგურების მეტად მიხვია.

კონქის მხატვრობის კომპოზიციის ცენტრში ღვთისმშობლის მეტად წარმოადგენს სრულიად ახალს, განსხვავდება მხატვრულ ხერხს. როგორც ვიცით, ამ კონქის მონუმენტური ხელნაწერებში, გელათის მონასტრის გუმბათის ოსტატის მა შეადგენს. აღნიშნული ხერხი წარმოადგენს ახალს, რადგან აღმოჩენილისა და დავითის I კონქის მონუმენტური ფერწერისათვის დამახასიათებელ მხატვრულ მოვლენას, რომელშიც თავის შემდეგში გამეორდება ასეთი მეტად ფართო მონუმენტური ფერწერაში ხდება.

სტრუქტურის გარეშე. ოდნავ შესამჩნევი კონტურის ცვლილება, შედარებით ბავშვი და ხატიდან ოდნავ წარმოდგენილი სახე წარმოადგენს ბიზანტიურ ხელნაწერებში დამკვიდრებულ ღვთისმშობლის სახისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს, რომელიც ცნობილია კიპრის ანგელოზთა პანაგიის და ნიკეის ტაძრის მოზაიკაში და აგრეთვე კონსტანტინოპოლის XI საუკუნის მინიატურის მხატვრობაში. მიუხედავად ამისა, რომ აქ დახასიათებული ტიპები საერთოდ დროის კავშირის და სტილის მიხედვით განსხვავდებიან. შესრულება არ შეესაბამება, რომ მას სხვადასხვა ახალ ეპოქა გავება ღვთისმშობლის სახისა, რომელიც შემჩნევია აღმოსავლურ-ბიზანტიურ მხატვრულ წრეში გელათის მონასტრის მიუხედავ ღვთისმშობლისათვის დამახასიათებელია ბიზანტიის ოქროს წარმოებისა, შედარებით დიდი ნაკლი თვალების წარმოებულია ჩვეულ, ყოფით ხაზით ქსოვილის ნაკეცისა, კოსტიუმის და XI საუკუნის მონასტრისთვის დამახასიათებელია ფორმის ხაზი ქსოვილის. ასეთი კონტური ცხვირი და მატის ბაგეები ოდნავ ჩანს. გელათის მონასტრის ღვთისმშობლის სახე სრულ მონასტრისათვის შედარებით უფრო რელიეფურადაა მოდელირებული და შინაგანი კონტურის წერილი უფრო მკვეთრია.

გელათის მონასტერში ჩვენ კი არაა გამოსახული. ასეთივე ვერც ვასწავლით მისი მიზეზი და თავისებურად ბუნებრივი ფიგურის მისა და სხვათა მრავალი გამოვლინების სახეები კონსტანტი გამოყენების ტიპის საღვთისმშობლო დოგმატიკური გაგების.

გელათის მონასტრის ღვთისმშობლის სიმბოლიკა და გამოყენება მოვლენაში, ტრა-

[illegible] [illegible]

ტიპიურ იკონოგრაფიულ გამოსახულებას თავისებურად [illegible] [illegible] და შენახული მისცა. მთავარანგელოზ მიქაელს. როგორიც ხელოვანი მხატვრობის წარმომადგენლის [illegible] სახეს, ღვთის ნების მაუწყებლის გამოხატულ მთავარანგელოზის ცოცხალი და მკვეთრად მოდელირებული სახე დამახასიათებელია. ანგელოზთა ქერუბიმის სახისა და სახეების [illegible] [illegible] დამახასიათებელი ყოვლის [illegible], და [illegible] [illegible]. მთავარანგელოზის [illegible] [illegible] კომპოზიციის ცენტრიდან [illegible] დაკავშირება, [illegible] ამ ხატის მოხატული [illegible] ახალ [illegible] წარმოდგენებს.

გელათის მინიატურა მხატვრული თვალსაზრისით წარმოადგენს მონუმენტური ფურცლის ლამაზ გაფორმებას და სხვადასხვა საჭიროებს. რომელიც თავისი სტილით კონტრასტული დონით XII საუკუნის პირველი ნახევრის კედლის მხატვრობის მიღწევებს ნაწარმოებთა დონეზე დგას. მხატვრობაში გამოხატა კომპოზიციის ყოველი დეტალი ცალ-ცალკე და შეასრულა [illegible]. როგორც კომპოზიციურად. [illegible] ფურცლის თვალსაზრისით [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. გელათის მინიატურის [illegible] [illegible] ფურცლის [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] მხატვრული [illegible] და [illegible] [illegible] მხატვრობის ცენტრალურ კომპოზიციაში [illegible] და [illegible] შეიტანა.

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] XIII.